

Smedstorpssläktens medlemsblad 2015

Ordföranden har ordet

Under året har föreningen gett ut ett medlemsblad, som innehöll en artikel om länsmannen Börje Bengtssons eventuella härstamning, skriven av Krister Frank samt en artikel om Säms-holm av Rolf Gustafsson. Årsmötet hade vi förlagt till Säms socken. Vi samlades lördagen den 17 maj 2014 kl 14 vid Säms kyrkoruin. Alf Johansson i Skogsbo höll ett föredrag om socknen och kyrkoruinen. Årsförhandlingarna höll vi i NTO:s stuga vid Ekåsen där vi också drack kaffe med dopp. Alf Johansson fortsatte med berättelser om roliga händelser, som gav oss många hjärtliga skratt. Vi avslutade mötet med årsförhandlingar följt av ett konstituerande möte, då Karl-Johan Ferm utsågs till föreningens kassör och Birgitta Larsson till föreningens sekreterare.

Lars Larsson avgick ur styrelsen och som ny representant för Fredrik-grenen valdes Ulrik Johansson. Så styrelsen består nu av Åsa Bengtsson och Margareta Ramberg för Johanna-grenen, Ulrik Johansson och Ingegerd Claesson för Fredrik-grenen, Beatrice Gustafsson och Rolf Gustafsson för Gustaf-grenen, Birgitta Hartman och Birgitta Larsson för Maria-Stina-grenen, Lisbeth Ottosson och Brita Hulting för Anders-Jean-grenen samt Karl-Johan Ferm och Ann-Marie Jansson för Anna-Lena-grenen.

Under hösten samlades styrelsen i Herrljunga biblioteks caféteria för det sedvanliga höstmötet. Vi bestämde att förlägga nästa årsmöte till Källunga socken lördagen den 9 maj kl 14 med samling vid kyrkan. Beatrice Gustafsson, som varit engagerad i renoveringen av Källunga kyrka, kommer att berätta om kyrkan och Källunga socken. Efter besöket i kyrkan far eller promenerar vi ner till Hårdakvarn där vi dricker kaffe och har årsförhandlingar och lyssnar på berättelser om bygden.

I det här numret skriver undertecknad om Källunga socken och om några personer som bodde på socknens fattigplan och Krister Frank skriver om våra anors sociala nätverk.

Vår släkt förändras hela tiden och jag tar tacksamt emot uppdateringar till vår släktförteckning. Min adress är Hantverksgatan 2E, 524 30 Herrljunga eller metarolf@telia.com om du vill mejla eller tel.: 0513-128 22 om du vill ringa.

Årsavgiften på 50 kr kan du som vanligt sätta in på släktföreningens plusgiro, **4766274-7** ”Smedstorpssläkten”.

Och slutligen: glöm inte att vi har

ÅRSMÖTE

lördagen den 9 maj kl. 14.00

Samling vid Källunga kyrka

Varmt välkomna!

Rolf Gustafsson

Källunga socken

av Rolf Gustafsson

Källunga är en långsmal socken, ungefär 10 km lång och 3 km bred, med Källungas kyrkby i söder och Källeryd i norr. I socknen finns ett trettiootal gårdar, varav 23 skatte-, 2 frälse- och 7 kronogårdar. Källunga gränsar i väster mot Hudene socken, i söder mot Skölvne och öster mot Mjälldrunga och Hällestad och slutligen i norr mot Skaraborgs län.

Namnet Källunga är pluralis av ett fornsvenskt släktnamn Thiälung. Skrivningen med K beror på en omtydning efter ordet *källa*. Källeryd däremot är bildat av mansnamnet *Källe* eller möjligen kvinnonamnet *Källa* och *ryd* som betyder röjning.

Detta är vad som sägs i boken *Ortnamnen i Älvsborgs län, del IV Gäsene härad* om namnet Källunga. I boken tas alla gårdarna i Gäsene härad upp. Vi får veta hur gårdsnamnen uttalades, hur de stavades under olika perioder och i de flesta fall ges också en härledning av namnet.

Det är vanligt att gårdsnamnen inleds med ett *mansnamn* följt av *gård* eller *torp*. I Källunga kyrkby har t ex Jonsgården och Häljesgården sina namn efter Ion Larsson resp Hälge som enligt jordeboken från 1600-talet brukade eller ägde gårdarna. Gudmundstorp som ligger mitt i socknen nämns första gången i jordeboken 1563 som kronotorp som senare blev överfört till ett hemman på 1/4 mantal. Kanske var Gudmund den förste brukaren av kronotorpet. Starrholmen får förklaringen "*F. led. är växtnamnet starr (gräs). S. led. är best. form av ordet holm(e) i bet. 'upphöjning över sank mark'. Byn ligger på en sådan.*"

För en del gårdar saknas förklaring till namnet. Om Hårdakvarn står det "*Anledningen till namngivningen är obekant.*" Samma sak säger man om Kyrkhult.

Kyrkhult ligger mitt emellan Källunga by och Källeryd och är en granngård till Gudmundstorp där min farfar och farmor bodde. Farfar berättade för mig att gården fick namnet Kyrkhult eftersom man en gång i tiden skulle bygga en kyrka där. Man började bygga kyrkan, men de som bodde i Källunga by motsatte sig detta och kom därför under nätterna och rev ner det som byggdes upp på dagarna. Det slutade med att kyrkan byggdes i Källunga by. Kan det ligga någon sanning i berättelsen eller är det en efterkonstruktion?

Gården Kyrkhult är på ett 1/2 mantal och var under många år uppdelad på två gårdar med boningshus som ligger nära varandra. Går man från husen över vägen kommer man till en hage. Mitt i hagen ligger en rektangulär stengrund som sticker upp 30-40 cm över markytan. Kan det vara grunden till en kyrka som man en gång i tiden försökte bygga?

Smedstorp i Källunga

Karl Bengtsson och Helena Andersdotters son Gustaf och hans hustru Catharina Johansdotter från Mosslanda i Skölvne socken bosatte sig på Lindåsen i Hudene socken inte alltför långt från Källeryd. Flera av deras ättlingar flyttade senare till Källunga socken. Smedstorpssläktens revisor under många år, Sven Eriksson, som bodde i Källunga by var en av dessa. Vår styrelseledamot Beatrice Gustafssons farmor och farfar bosatte sig i Källeryd där också Beatrice nu bor. Själv tillhör jag också en gren som hamnade i Källunga då min farmor Emmy Svantesson från Skölvne gifte sig med Arvid Gustafsson i Gudmundstorp.

Socknens fattigplan

Rolf Gustafsson

Precis som varje gård i en socken hade ett speciellt namn så hade också gårdarnas åkrar namn. Men dessa namn finns sällan nedtecknade och publicerade. Jag minns än idag namnen på de flesta åkrarna i Gudmundstorp där jag tillbringade många somrar som barn. Här vill jag berätta om två åkrar och hur de fick sina namn. Den ena kallades *Nilsa aker* och den andra *Fanjunkarakern*. Det var två mycket små åkrar som gränsade till kronoparken där socknens fattigplan låg.

Nils i Nöa

Än idag minns jag tydligt när farfar visade mig resterna av "*Nils i Nöas*" stuga, som låg intill en åker som kallas Korpås, som gränsar till kronoparken. Farfar visade mig var Nils hade haft sin ingång, resterna efter spisen och efter den ena väggen, som var uppbyggd av sten. Golvet var av jord. Någon säng hade Nils inte utan hade gjort sig en bädd av halm och ris. Farfar berättade att hans far Gustaf lade in ett golv och lät tillverka en riktig säng åt Nils. Några månader senare dog Nils. Att så var fallet fick jag bekräftat drygt tjugo år senare. Jag fann då ett protokoll från auktionen efter *Nils i Nöa*, som hölls den 8 april 1899. Bland dessa papper fanns också ett kvitto undertecknat den 11 februari 1899 för utfört arbete på "*Nils Anderssons i Nöden stugubyggnad*". Se sidorna 4–6.

Det finns en åker uppkallad efter Nils. Den kallas "*Nilsa aker*". Nils 'fick' den åkern av min farfars farfar Johannes. Tidigare hade Nils kunnat använda kronans mark, men så planterade kronan skog på sina marker och då blev Nils utan. På den här åkern, som Nils fick förfoga över, odlade han alltid bondböner. Farfars syster Beda har berättat att Nils brukade hjälpa till med potatisupptagningen och med havren och för det fick han lite potatis. Varje dag vid mjölkdays kom Nils till deras ladugård, berättade Beda, med en stor mjölkkruka, som han fick en skvätt mjölk i. Trots att han kom dagligen med sin kruka ville han inte visa att han kom för att be om mjölk och bar därför alltid den stora mjölkkrukan bakom ryggen.

I husförhörslängden Källunga AI:7 (1874–1886) hittar jag Nils bland socknens fattighjon och får veta att han är född 23/9 1819 i Källunga socken. Här omnämnes ett par fattigstugor, bl a en som låg i kronoparken. När jag gått i kronoparken där Nils stuga har legat, så har jag lagt märke till många små stenrösen som finns där. Det som har förvånat mig är att dessa stenrösen omgärdar så små täppor. Det är tydligen rester efter kommunens fattigplan. Troligen har en del av fattighjonen kunnat bryta upp var sin liten täppa. Det finns också en gammal jordkällare intill Nils stuga.

Beda berättade också att Nils hade en bror som kallades "*Fassen*" eller "*Kleisen*" och som var speleman. Efter det att jag hade skrivit ner vad jag visste om "*Nils i Nöa*" fick jag kontakt med Bror Wikström i Göteborg. Klejsen var Bror Wikströms morfars far. I ett brev till mig 1980 skriver Bror Wikström:

Morfar talade ibland om sin farbror Nils och hur han hade det. Morfar berättade att Nils var lite finsnickare och kunde göra skrin, större och mindre. Han berättade att stugan var liten men rejält byggd, vidare skulle det vara en "stabil" källare byggd av rätt stora stenblock. Vidare växte det en stor apel med goda äpplen, den var full med frukt varje år "så gott som" sa morfar. Morfar var och tittade på grunden (år 1901) ett litet tag efter stugan varit riven och hittade då dörrnyckeln, som en moster till mig har i sin ägo. ...

På kvittot för utfört arbete står följande:

Utaf Kommunalordf. A. Gustafsson i Tostared har jag under-
tecknad bekommit för reparation af Nils Andersson i Nöden
stugubyggnad:
För tillsläppt halm 2 Skeppund, 7 Lispund a 3 Kr pr Skepp. 7,05
Do Do 1 Tolft bräder, samt dynstockar och spik 5,00
5 dagsverke a 2 Kr pr dag 10,00
Summa Kronor 22,05
Qvitteras, Gudmundstorp den 11 Februari 1899.
Gustaf Johansson

Protokollet från auktionen efter Nils död består av två sidor. Jag har låtit scanna in första sidan. Totalt inbringar auktionen 13 kr och 75 öre. Själva byggnaden betingade ett pris på 6 kr.

Fanjunkaren

I Gudmundstorp i Källunga socken finns en mycket liten åker som gränsar till kronoparken och som kallas "*Fanjunkarakern*". I nordöstra hörnet ligger resterna efter grunden till en stuga. Min farfar berättade för mig hade åkern fått namnet efter en fanjunkare som skulle ha bott där med 10–12 barn. Samma historia berättade också farfars syster Beda. (Efter en inspelning av ett samtal med Beda från sommaren 1972)

... -Varför utvandrade så många? - Det var väl inte underligt. Så hemskt fattigt och uschelt som många torpare ... Mor talade om, till jul fick de, gjorde de två bak, sa hon. De kom med sin påse, de tiggde ihop. Det var fullt upp utav torpare, Nils i Nöa, Klejsen och ... Se'n efter det kom - fanjunkarn kalla de'n - den åkern som är där nere i parken. Men mor talade om, hon kommer ihåg dom, de hade så många töser. Vad levde de av, stackarna. ...

Ligger det någon sanning i den här muntliga traditionen och vem var i så fall denne "fanjunkare"?

För ett par år sedan ville jag få klarhet i hur det förhöll sig. Efter mycket letande i husförhörslängderna hittar jag till slut under Källunga sockens fattigplan *fanjunkarfamiljen* [Skölvene AI:8, sidan 256]. Det är en f.d. sergeant med familj som bor i *fanjunkarstugan*. Familjen bestod av två vuxna och nio barn. Familjen kom till Källunga 1861 och flyttade 9 år senare.

"*Fanjunkaren*" hette Anders Zellén och var född 1807 i Ny socken i Värmland och hans hustru Johanna Westerberg var född i Lidköping 1819. Han var sergeant vid Vermlands Kongl. FältjägarRegem. Han tar avsked och flyttar till Västergötland 1838, gifter sig 1843 i Lidköping. Familjen bor på Lomsgården i Södra Härene och sedan i Edsvära socken.

När familjen kom till Källunga från Edsvära socken 1861 så var äldsta dottern 17 år. De flyttar in som inhyses i Kullakvarn. Redan året därpå bor de på Fattigplanen i kronoparken intill Gudmundstorp. Barnen var födda i Norra Härene socken och Edsvära socken utom den yngsta som föddes 1863 i stugan vid "*Fanjunkarakern*".

De två äldsta döttrarna flyttar redan 1861 vidare till Göteborg, 17 och 16 år gamla. Året därpå en dotter, 15 år gammal, till Skara. De tre följande barnen i åldersordning flyttar 1867, 1869 och 1869 till Adolf Fredriks församling i Stockholm. Slutligen flyttar "*Fanjunkaren*" med hustru och de tre yngsta barnen 1870 också till Adolf Fredrik i Stockholm. Familjen bodde alltså 9 år i Källunga socken.

Utför Kommunalsordf. A. Gustafsson i Tostared har jag under
Tecknad bekommit för reparation af Nils Anderssons i Rödens
flugbyggnad:

Från tillslaget halmt 2 Skrymnd, 7 Löpmund a 30 Kkr. per Skrym. 17,05	
Do. do 1 Kolfst bräder, samt dymslötter och puts -	5,00
5 dagverke a 2 Kr per dag	10,00
Summa Kronor	22,05

Quitteras, Guldustorp den 11 Februari 1899.

Gustaf Johansson

1895
278
2153

Figur 1: Kvitto för utfört arbete

Protokoll, hållet vid auktion i Nöden den 8 April 1899
 på en stugubyggnad, som skall från stället afflyttas, samt
 diverse möbler och husgerådskäper, som tillfallit Hållunga Romm
 efter afledne Nils Andersson drottades.

	Pr.	Pr.
en Soffa m. m. BT	10	Gustaf Johansson Gudmenstorp
en Soffa m. m. bet.	10	J. Bergtson Kyrskult
Tre Korgar bet.	35	J. Andersson Starvholm
1 " " bet.	25	dito mare
hansmarstäng BT	25	Carl Eriksson Starvholm
1 bandknip BT	40	A. Gustafson Tostared
glasker bet.	30	J. Bergtson Kyrskult
glasker. betalt.	25	J. Andersson Brätabäck
Statricker BT	10	Greta i Gudmenstorp
Träpat BT	5	Gustaf Johansson Gudmenstorp
1 murstap BT	5	A. Gustafson Tostared
en Pralknipp BT	10	G. Johansson Gudmenstorp
Transport -	2 30	

21 53

Figur 2: Protokoll från auktionen efter Nils

Våra anors sociala nätverk och deras betydelse.

av Krister Frank

De flesta människor under 1500 och 1600-talen föddes in en samhällsklass där de stannade hela livet. Makten låg hos den som hade pengar, pengarna fanns hos dem som hade de största jordegendomarna. Deras produktion av basvaror var förutsättningen för att försörja dem som inte var bönder: från präster och städernas hantverkare och köpman, till adel och konung. Den som ville klättra eller behålla sin ställning i samhället gjorde detta i huvudsak på tre sätt,

- 1) fördelaktiga äktenskap i ett något högre stånd
- 2) Låta sin äldste son läsa till präst
- 3) Att göra krigstjänst eller på annat sätt visa sig nyttig för konungen och kronan

Torpardöttrar gifte sig med småbönder, bonddöttrar med storbönder och nämndemän. Storbönderna förstärkte sin position i det lokala samhället genom att bli nämndemän, länsmän och häradsdomare. Dessa gifte sig ibland med prästdöttrar, präster befäste sin samhällsställning genom äktenskap med döttrar ur knapadelen, adel utan stora tillgångar. Hantverkare och köpmän i städerna gifte sig oftast inom sina skrån och gillen. Människor gifte sig säkert av kärlek då och då men desto högre upp i samhället man kommer ju tydligare blir det att det handlar om positionsstärkande allianser, männen ofta genom gifte med släktingar för att hålla samman jordegendom eller att göra karriär. Fadern hade enligt lag rätt besluta vem dottern skulle gifta sig med fram till 1870.

Det är i denna kontext vi måste sätta in länsmannen i Gäsene härad Börje Bengtsson (ca 1665-ca1733) Inga nya uppgifter har framkommit om vem hans mor var. Men äktenskap med lokala makthavare var, som synes av mitt resonemang ovan, ett allmänt vedertaget sätt att befästa sin position före 1800-talet i alla samhällsklasser. Förra året redovisade jag hans möjliga härstamning på fädernet från en nämndeman i Kullings härad.

Börje Bengtssons hustru var kyrkoherdedottern Elisabet Siberg från Södra Björke. Hon härstammade från en bondsläkt i Od och från prästsläkten Alin i Alingsås. När Erik Alin ca 1636 gifte sig med Marina Wilhelmsdotter var det troligen ett sätt för familjen Alin att ytterligare stärka sitt inflytande i Kullings härad. Marina föddes i Lena där Erik Alins faster Elisabet Eriksdotter sedan länge bodde. Lena prästgård verkar ha varit ett lokalt centrum för utbildning av länsmän och fogdar i Kulling och Gäsene i början av 1600-talet. Marinas far Wilhelm von Salzburg (ca 1570-1648) gjorde en strålande karriär i svensk krigstjänst och gick på drygt 20 år från underbefäl inom armén till viceguvernör i Wismar. Enligt samma resonemang om socioekonomisk alliansbyggande blir knapadelsdottern Kristina (Kerstin) Gyllengren f ca 1585 en tämligen plausibel kandidat till att vara Ingrid Sibergs (1674-1755) mormorsmor och ursprunget till Gyllenstiernalegenden. Wilhelm von Salzburg och Kristina Gyllengren bodde båda i Vittene, Lena på 1610-talet. Kerstin Gyllengren hade bland sina näras släktingar representanter för de adliga ätterna Tysk till Horshaga, Store och Hård af Segerstad, familjer med ett inflytelserikt nätverk över mellersta och södra Västergötland.

Börje Bengtssons son Bengt Smedmark (1695-1770) fick studera i Uppsala, blev lärare i Skara och mönsterskrivare i Skåning kompani, Västgöta regemente och gifte sig med vallonättlingen Johanna Augusta Boudry (ca 1700-1772) som kom från en hammarsmedsläkt i Uppland och prästsläkten Micranders i Estuna. På det sättet fick en familj med inflytande i centrala Västergötaland en länk till rikets huvudsakliga exportnäring, produktionen av stångjärn.

Detta mönster av alliansbyggande går igen i generation efter generation ända fram till Carl

Bengtssons och Helena Andersdotters son Anders Jean (1814-1888) giftermål med Britta Svensdotter (1818-1911). Bland hennes anor finns en kronojägare, en fogde i Gäsene och fyra av Börje Bengtssons företrädare på länsmanposten i Gäsene härad och båda makarna hade präster i Södra Björke, varav den förste kom från Finland, bland sina anor. Kort sagt tillhörde de familjer som historiskt haft ett stort inflytande i Södra Björke. Bara i två led mellan Börje Bengtsson och Anders Jean Karlsson är den ingifta parten helt av bondesläkt.

Jag kan som avslutning också nämna att Anders Jean Karlssons son Fredrik (1853-1897) var gift med Klara Karlsdotter (1857-1902) som bland sina anor kunde återfinna präster i Södra Björke och i Finland och en präst i Estuna i Uppland, Petrus Boestadius d 1702 som f ö efterträdde hennes makes förfader Lars Kraft d 1679 på samma ämbete i samma socken. Detta är kanske en slump men kan kanske också ses som det sista exemplet på hur familjer i Södra Björke flätades samman genom giftermålsallianser.

Om nu Börje Bengtssons (ca 1665-ca 1733) förfäder och efterkommande i många generationer kom ur denna krets av präster, fogdar och länsmän är det rimligt att tänka sig att även hans mor hade en sådan bakgrund. Enligt samma resonemang om socioekonomisk bakgrund och alliansbyggande blir knapadelsdottern Kristina (Kerstin) Gyllengren f ca 1585 en tämligen plausibel kandidat till att vara Ingrid Sibergs (1674-1755) mormorsmor och ursprunget till Gyllenstiernallegenden.